

P resa med Herodotus

R.Kapuscinsky

29-30/7 2006

Kapuscinsky r en abnormalitet. En reporter frn stblocket som har haft mjlighet att under hela kalla krigets tidevarv resa fritt omkring i vrlden (frettrdesvis Afrika). Till en viss del reflekterar vl detta den polska regimens oberoende och tendens att se genom fingrarna, men andra sidan utgr han ven med polska mtt ett unikum. ven om han uppenbarligen knappast kan ha provocerat den polska kommunistiska regimen genom ett ppet rebellerande och ifrgasttande av dess vrderingar och ml, m han i sina reportage ha gjort dessa helt irrelevanta, uppskande och finnande en apolitisk nisch. Men ven detta skulle fr de flesta av de steuropeiska regimerna ha varit otillstndigt, ett rapportering utan handfasta ideologiska tillmpningar skulle ha ansetts vara hjden av frivolitet. terigen frestas man att tolka den tolerans han tnjt och den tillhrande rrelsefriheten frukten av ett vlvilligt verseende som troligen i detta tidevarv bara kunde ha gt rum i Polen.

Kapuscinski fddes 1932 (av en tillfllighet samma r som Naipaul, en annan litterr vrldsresenr som i mngt och mycket pminner om Kapuscinski med sitt perifira perspektiv och fokusering p de tillsynes triviala detaljerna) och formades som tonring och ung vuxen av efterkrigstidens Polen. Som reporter flackade han land och rike runt men attraherades speciellt av grnserna mot vilka det normala livet tycktes glesna och tunnas ut, och inom honom fddes nskan att ngon gng f korsa en grns och uppleva vad som var p andra sidan. Med detta kan jag djupt identifiera. Det geografiska grnsverskridandet utgr resans lust och ndaml fr att inte sga dess hemlighet. Den som reser, d.v.s. gr det p riktigt, r inte i frsta hand ute efter frkovran eller fr att samla trofeer, utan fr att tillfredstlla, om n tillflligt, en oemotstndligt nyfikenhet fr vad som kan dvljas p andra sidan. Min egen frsta grnsvergng var ini Norge en sommardag 1958. En mycket kort sejour ver fjllgrnsen men som gjorde ett djupt och bestende intryck. Jag vill minnas att jag fann allting mycket vackrare p den norska sidan, fastn rent objektivet knappast ngon skillnad kunde ha frelegat mellan bda sidor av en nationsgrns som trots allt r en konvention. Men att betona detta uppenbara r att missa pongen, en grns r en grns, och den nyfikne resenren knnetecknas just av en verdriven knslighet fr den subjektiva skillnaden, ty det r just sjlva subjektiviteten som utmrker det rttta resandet. Under mina r har jag upplevt ett antal grnsvergngar och alltid frundrats ver den intensiva, om n ndvndigtsvis tillflliga, stegring av knsligheten. Hur man terigen ser allting som vore det frsta gngen. De mest banala detaljer trder fram, som under ett hallucinatoriskt rus, och antager en signifikans av oanade mtt. Livet, tillvaron och dess mysterier, terupptrder som sagt vad en gng till. Denna speciella upplevelse mtte mig i Tyskland 1963, England 1966, Sovjet 1968, mitt intrde i USA 1971, Mexico och Guatemala 1974, och under senare r i Japan 1990, Kina 2002 och Indien 2004. Man skulle kunna tro, och detta r till en viss mn sant, att varje gng s mste sjlva exotismen vertrffas, att mitt frsta besk p den europeiska kontinenten mste vertrumfa senare besk, s att inkorsandet till Holland 1972 knappast kunde ha gjort samma djupa intryck som Tyskland nstan tio r tidigare. Till en viss mn r detta sant, men andra sidan sttet att verkorsa grnsen spelar

ven detta en stor roll. Sledes var det mig frunnat fra ret att terigen uppleva spnningen att korsa in i Tyskland efter att ha cyklat igenom hela Jylland under ett par dagar, och nu fr knappt en mnad sedan upplevde jag samma epifani efter att ha genomkorsat det forna DDR p tvren och cykla ver Oder in till just det Polen. Fr Kapuscinski var drmmen modest, att tminstone f tillfile att korsa ver till Tjeckoslovakien. Hans drmmar uppfylldes, nej sg verfylldes, genom uppdraget att fara till Indien¹, och drmed var han fdd ssom vrldsreporter.

Att fara till Indien var en chock, en inte helt lyckosam, ty eftersom hans drmmar aldrig hade strckt sig s lngt, visste han knappast ngonting om Indien. Den ndvndiga kunskapen fick han s gott som det gick inhmta senare, inspirerad, nrmast pliktmssigt, av sitt frsta indiska elddop. Ty resandet frusttter frkunskaper och drmed frdomar, det land som inte ens ha existerat i drmmen, blir i verkligheten ofrsteligt fr att inte sga drmlikt i dess negativa aspekter, d.v.s. overkligt, ofrsteligt, nebulst utan konturer och i slutndan helt irrelevant utan koppling till ett strre sammanhang. Efter Indien fljde Kina, och Kapuscinski drar liknande subjektiva slutsatser som jag gjorde, om n jag fretog dessa resor i omvnd ordning och ett halvt-sekel senare. Under sin resa till Indien kunde frfattaren knappast ngon engelska, och tvnget att utver den exotiska kulturchocken lra sig att p kort tid hjlpigt behrska detta vrldssprk. Fljden blev att han inte uppfylldes av ngot intresse fr den sprkliga mngfalden i Indien, den var helt enkelt fr vervldigande, liksom antalet olika alfabet. Detta r en mngfald som man tvingas frtrnga, ven utan det engelska hindret som jag sjlv personligen fick erfar. Frfattaren uttrycker en viss skuldmedvetenhet fr detta ointresse vars rtter dock r naturliga. I Indien konfronteras man med det systematiska vetandets futilitet, ett mniskoliv r helt enkelt fr kort att gra det rttvisa, ven indiern r en frmling i sitt eget land, med de flesta av sina landsmn kan han helt enkelt inte gra sig frstd. Den vlutbildade indiern befinner sig drmed i en liknande situation som vsterlnningen. Med Kina r det annorlunda. De kinesiska tecknen r allerstides nrvarande och de utgr en lockelse vars mysterium man lngtar efter att genomtrnga. Kina utgr drmed en enhet, en vrld frn vilken man genom sin analfabetism r utestngd, men en vrld som dock potensiellt kan erivas bara man lyckas att kncka den kod som de kinesiska tecknen utgr. Detta r ett projekt som m ta en livstid, men dock bara en livstid och drmed i princip mjlig.

Kapuscinskis resa till Indien var honom vervldigande, och ven om en resa i Indien lter en konfronteras med den kulturella och sprkliga mngfalden som en oigenomtrnglig intellektuell barrir, kastas man dremot fysiskt in i den mest intima berring. Under femtiotalets frsta hlft s utgjorde den traumatiska delningens konsekvenser fortfarande en ptaglig del av det indiska vardagslivet, i form av stora flyktingstrmmar av fattiga miserabla mniskor, som ingen ville veta av, och som likt grshoppesvrmar tckte landsvgar och stationsperronger, och som likt myrorna p marken var oundvikliga att betrampas om man ville frflytta sig, och som fann sig i denna frnedring som vore det den naturligaste sak i vrlden. Sdant kan man inte till fullo absorbera, utan detta mste, liksom den frvirrande mngfalden frtrngas om man vill bevara sitt sinneslugn och sina djupt invanda privata prioriteringar, som en

¹ Varfr Indien? Svaret r inte speciellt lngskt, under 50-talet etablerade sig Nehru som de alliansfria staternas verhuvud, och under det kalla krigets epok strckte han ut en frsiktig men uppskattad hand till Sovjetblocket. Den indiska ekonomin var ppet socialistisk inspirerad av sovjetiska femrsplaner, medan han klart tog avstnd frn en socialistisk politik

människa aldrig frivilligt verger. Kina var annorlunda, här var han hårt bevakad, och av alla de projekt och drammar han initierat med sådan entusiasm utformade kom ingen till frukt. Han frnekades ven den fysiska beringen av landet.

Boken är i viss mening en självbiografi, men inte en systematisk sådan, utan en episodisk bestående av livfullt tecknade vignetter. Ett sådant förfarande har ovedersgliga ponger, vad som i systematisk framställning kan upplevas som i längden trötande, är i sporadisk blyxtbelysning en friskhet och vitalitet likt det egna individuella minnet. Om ett liv kan man inte berätta allt, allra minst om sitt eget, men en biografi går sken av att säga gra, och det som inte får plats upplevs därmed som ovsentligt, och fljden blir att när boken är frdligst grips man av en vag känsla av nedslagenhet. Var detta allt? Är ett liv, ven ett framgångsrikt och celeberrätt sådant, inte mera? Så kort, så fattigt, så tomt. Dremot urvalda minnen åter en ana, genom det som inte berättas, hur rikt och långt ett mänskligt liv trots allt är och varar. De minnen som ter sig bara toppen av ett isberg, och själva urvalet bestäms av en väg in i det, en väg bland myriader andra möjliga. Men en bok behöver en struktur, och en samling av vignetter utan inbördes sammanhang av något slag, behövs med sina egna brister, och blir inte olik en samling skämt och humoresker, en i sin längd trötande beskrivning som inte tycks leda någon vart. Den struktur Kapuscinski har valt är att resa tillsammans med Herodotos. I denne, finner han en själfrände, en man med ppet sinnelag, obegränsad nyfikenhet och in till dden en ousinlig rastlöshet. Dryga tv millenier skiljer författaren från sitt alter ego, men denna tidsskillnad utgör ingen oigenomskinlig barrer, men en handfast bekräftelse på den mänskliga naturens beständighet. Herodotos var den frste reportern, och som reporter frestter sig Kapuscinski att lära av honom. Denne gamle antike grek blir där en stadig fljeslagare på hans resor, och hans bok läses om och om igen och blottar ständigt nya perspektiv och upptäckter vid varje omslag. Herodotos är känd från eftervärlden som historiker, speciellt som den frsta. Kapuscinski ser honom dremot som frst och främst en resenär, som vill korsgränsar, och som finner att vid varje nytt gränsöverskridande lockar en annan gräns, och från att tillfredställa denna är han beredd att utstå faror och obekvämligheter, att frdas genom knar eller djungler, att riskera död eller lemlästelse, vadhelst som krävs. Han drivs av nyfikenhet av hur saker och ting förhåller sig i andra länder och tider (drav den senare klassificeringen ssom historiker). Han rapporterar om det han ser med egna ögon och det han hörer berättas. Han är alltid öppen men skeptisk och hans redogörelser vimlar av förbehåll. Om detta säges, jag har hårt berättas, Fenicierna hävdar, detta tror jag inte på. En öppen människa som inger förtroende skriver författaren om Herodotos, en sluten och inbunden person skulle aldrig ha samlat på sig så mycket material som till en sådan tjock och rik bok. Reportern ser men framför allt han har också, lyssnar på människor, och hans talang består inte så mycket i att redogöra för vad han har, utan att få människor att berätta och öppna sig. Resultatet av detta är att boken vimlar av citat från Herodotos. Kapitel efter kapitel kan gnås teman som den gamle grekiska reportern förtäljer. Och vad han förtäljer är allt som oftast berättelser om krig och hrtg, om mänskliga grymheter, allt sprunget ur den mänskliga förfägen och ambitionen, därmed låtande sina historiska epos utmynna i moraliskt vinklade berättelser. Att likna Herodotos med sin föregångare Homeros är således inte långsökt. Homeros må vara litterärt mera fulldig, men den värld Herodotos bereser och beskriver är så mycket strä och fantastisk. Precis som den värld Kapuscinski har haft förmögen att erövra, ty som min far en gång anmärkte, att resa innebrar att få gå en strä del av världen. Kapuscinskis värld är framför allt Afrika, den kontinent han

gjort som sin egen, och boken innehåller inte frvande mnga sporadiska inblickar i hans ventyrsfyllda afrikanska djupdykningar, och man grips som lsare av en frunran att karln som frivilligt utsatt sig fr s mnga risker, och som fljdaktligen mer n en gng bokstavligen svajat vid ddens rand, som den gng han i Kairo lockades upp och rnades i en hg och fallfrdig minaret med bortvittrade rcken vid sin balustrad, eller nr han konfronterades med tv afrikanska legosoldater under det kongolesiska inbrdekriget, som lika grna kunde ha skjutit honom i stycken, som att artigt be honom om ett par cigaretter, fortfarande lever. Men som ordsprket sger, den djrve str lyckan bi, eller mera prosaiskt, de som inte verlever berttar heller inte om sina ventyr. Liksom segraren skriver historien, s frfattas berttelsen av den verlevande.

2/8 2006 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden ulfp@chalmers.se*